

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті визначено критерії сформованості професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів: пізнавально-інформаційний, мотиваційно-ціннісний, операційно-діяльнісний, особистісний. Кожному їх них відповідає сукупність відповідних показників.

Ключові слова: професійна спрямованість, соціальний педагог, критерій, показник.

В статье определены критерии сформированности профессиональной направленности будущих социальных педагогов: познавательного-информационного, мотивационно-ценностного, операционно-деятельностного, личностного. Каждому их них отвечает совокупность соответствующих показателей.

Ключевые слова: профессиональная направленность, социальный педагог, критерий, показатель.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Діагностику сформованості рівнів професійної спрямованості доцільно проводити спираючись на спеціально розроблені критерії та показники. Дослідження з відбору критеріїв, показників та перевірка їх дієвості дозволить виявити ефективність (від лат. *effectivus* – творчий, дієвий) процесу формування професійної спрямованості, тобто міру відповідності отриманих результатів очікуванім, передбаченим в меті цього процесу. Надійні та уніфіковані критерії і показники мають надати можливість оцінювати результати процесу на будь-якому етапі, отримувати якісну і кількісну характеристику, а також корегувати навчально-виховний процес, зіставляючи проміжні результати з розробленим еталоном.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У роботах, присвячених формуванню професійної спрямованості конкретних фахівців, переважно пропонується свій особливий набір критеріїв і показників. Серед них варто назвати роботи В. Квас, В. Копетчук, О. Москалюк, Н. Самарук, В. Сліпчук, О. Черкашина, С. Яремчук та ін. Проте критеріям і показникам формування професійної спрямованості майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки не приділено достатньої уваги.

Формулювання цілей статті. Метою статті є відбір критеріїв і показників сформованості професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. З позиції педагогіки поняття “критерій” – це “міра оцінювання досліджуваного явища та тих змін, які відбулися в розвитку особистості чи окремих складових у цілому в результаті експериментального навчання та виокремлених педагогічних умов, за яких визначена гіпотеза відповідає чи не відповідає

результатам експерименту” [9, с. 37]. Ми поділяємо думку А. Киверялга, про те, що основними вимогами для обґрунтування і виділення критеріїв у педагогіці є: відтворення закономірностей формування і розвитку особистості; відтворення динаміки вимірюваної якості у часі й просторі; облік зв'язків між усіма компонентами педагогічного явища або процесу [5, с. 125–126].

При формулюванні критеріїв, передусім звертається увага на надійність, об'єктивність, вірогідність і простоту їх виміру. Проте, поряд із цими вимогами, наголошується на взаємозумовленості критеріїв зі змістом, метою і завданням дослідження, істотності й стійкості критеріїв; спрямованості критерію на управління діяльністю та ефективності; необхідності узгодження критерію зі складовими явища, комплексності, можливості оцінювати розвиток, а також поточні й кінцеві результати конкретного педагогічного явища; адитивності, адекватності, кількісності.

Спираючись на надбання попередників, до основних вимог щодо визначення критеріїв формування професійної спрямованості майбутнього соціального педагога відносимо: об'єктивність (існування досліджуваної ознаки, мірила незалежно від волі та бажань людини), надійність (окремий критерій, ознака повинна відповідати своєму призначенню, в сукупності визначені критерії повинні характеризувати сформовану професійну спрямованість), простота і зручність виміру (простота виміру, обчислень, що не займають тривалий час), узгодження зі складовими професійної спрямованості (відповідний критерій має відображати конкретний компонент професійної спрямованості), адекватність (забезпечує тотожність формуванню професійної спрямованості, точність і правильність в уявленнях, поняттях, судженнях при дослідженні цього процесу, відповідність його

природі й змінам, що відбуваються), адитивність (формування професійної спрямованості зумовлене сумою властивостей критеріїв), взаємообумовленість критерію з його показниками (передбачає наявність для критерію характеристик, параметрів, показників, які забезпечують логічний змістовий опис його окремих сторін).

Аналіз досліджень проблеми формування професійної спрямованості [10; 11; 13; 14] та результати особистого наукового пошуку дозволили виокремити чотири базові критерії оцінювання професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів: пізнавально-інформаційний критерій – характеристика, яка враховує інтелектуальні можливості майбутнього соціального педагога, розвиток інструментальної сфери його особистості; мотиваційно-ціннісний критерій відображає ставлення майбутнього соціального педагога до свого фаху, вмотивованість його соціально-педагогічної діяльності; операційно-діяльнісний критерій – це володіння уміннями здійснення соціально-педагогічної діяльності; особистісний критерій означає виявлення професійно значущих для соціального педагога особистісних якостей, рефлексивні уміння, адекватність самооцінки.

При визначенні показників варто враховувати те, що поняття “критерій” є ширшим від поняття “показник”, і є складовим компонентом критерію. Показник як частина критерію служить типовим та конкретним виявленням сутності якостей процесу чи явища, що досліджуються. Разом із тим доміантними є ті показники, що характеризують прояв якості [6].

Згідно з думкою В. Беспалька [2], критерій як загальну характеристику педагогічного явища чи об’єкта, можна виразити формулою $\Pi = f(a, b, v, z, d, \dots)$, де Π – об’єктивна кількісна міра деякого явища А або В; $a, b, v, z, d, \dots$ – виділений ряд показників. Сам же критерій можна подати у вигляді: $\Pi(AB) = \Pi(A) + \Pi(B)$.

Аналіз системи уявлень та поглядів на критерії вимагає ранжування, систематизації та впорядкування показників, які мають найменування, позначення і значення. Вчений А. Ашероф пропонує якісні (значення – словесне, не кількісний опис міри вияву певної якості) та кількісні (значення – числова величина) показники [1, с. 30]. Отже, обрані нами критерії формування професійної спрямованості повинні мати кількісну і якісну характеристику, що дозволить встановити співвідношення виявлених характеристик професійної спрямованості з еталоном,

ідеалом, метою формування професійної спрямованості.

Зауважимо, що у низці дисертаційних досліджень піддавалися аналізу критерії та показники формування професійної спрямованості студентів. Так професійна спрямованість навчання фахових дисциплін майбутніх учителів предметів природничого циклу досліджувала В. Квас. Нею визначено критерії (мотиваційний, когнітивний та технологічний) та показники (характер мотивації, ступінь оволодіння фаховими та загально-педагогічними знаннями, уміннями й навичками) [3]. На нашу думку, дані показники не повою мірою розкривають критерії формування професійної спрямованості навчання фахових дисциплін майбутніх учителів предметів природничого циклу.

У дослідженні О. Москалюк зазначено, що найбільш адекватними для проведення констатувального експерименту показниками сформованості професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів є: співвідношення мотиваційних компонентів вибору професії, ступінь сформованості особистісної готовності студентів через особистісні та професійно-важливі якості, зіставлення соціальних та пізнавальних мотивів навчання [7]. Із пропонованих ученою показників зрозуміло, що увага зосереджена на мотиваційно-ціннісному компоненті, що однобоко розкриває професійну спрямованість майбутнього соціального педагога.

Стан сформованості професійної спрямованості навчання предметів природничо-математичного циклу в медичному коледжі В. Копетчук пропонує визначати за такими критеріями: мотиваційний із показниками: сукупність мотивів і потреб, які спонукають майбутнього медичного працівника до вивчення природничо-математичних дисциплін і до професійного вдосконалення; змістовий із показниками: об’єм інформаційного матеріалу про застосування природничо-математичних знань у майбутній фаховій діяльності; знання про зміст і структуру природничо-математичних дисциплін; ціннісний із показниками: формування системи цінностей, які сприяють успішному засвоєнню основ природничо-математичних дисциплін для професійного зростання; діяльнісний із показниками: сукупність умінь, якими має оволодіти студент медичного коледжу при вивченні природничо-математичних дисциплін і які в майбутньому зможе застосовувати у своїй професійній діяльності; результативний із показниками:

самоконтроль, самоаналіз студентом результатів його навчальної діяльності, професійне зростання майбутнього фахівця [4].

Вчена Л. Моторна досліджувала структуру природничо-наукової підготовленості майбутніх молодших спеціалістів технічного профілю за показниками: потреба в удосконаленні власної природничо-наукової підготовленості; інтенсивність емоцій, бажань щодо опанування природничо-науковими дисциплінами; прагнення студентів збирати і досліджувати теоретичний і практичний матеріал з природничих дисциплін, який дозволяє опанувати базовими професійними знаннями; усвідомлення молодшими спеціалістами технічного профілю значущості природничо-наукової підготовки у майбутній професійній діяльності; рівень теоретичних знань з природничо-наукових дисциплін; знання про особливості застосування природничо-наукових знань у майбутній фаховій діяльності; здатність ґрунтовно оцінювати технічні явища з різних сторін, з позицій різних дисциплін, у тому числі природничо-наукових; уміння студентів аналізувати, синтезувати, узагальнювати, формулювати і вирішувати завдання, експериментувати, вносити раціоналізаторські пропозиції; уміння молодшими спеціалістами технічного профілю застосовувати отримані природничо-наукові знання в процесі розв'язання прикладних задач під час опанування спеціальних дисциплін та у фаховій діяльності; ступінь творчості у використанні природничо-наукових знань у нових професійних ситуаціях [8].

Сформованість професійної спрямованості навчання математичних дисциплін майбутніх економістів на основі міжпредметних зв'язків Н. Самарук визначала за критеріями: якість знань з математичних дисциплін з їх перенесенням на економічні дисципліни із показниками: сформованість системи професійно орієнтованих знань, усвідомленість та міцність знань, знання основних математичних понять, законів, методів розв'язання економічних задач; здатність до застосування у навчальних цілях отриманих знань, навичок і умінь у процесі розв'язування математичних задач економічного змісту із показниками: поліфункціональність умінь, здатність застосовувати набутий інтегрований досвід для розв'язання фахових навчальних завдань, наявність операційних навичок побудови моделей економічних процесів, явищ та ситуацій; уміння використовувати

математичні знання для вирішення економічних проблем у майбутній професійній діяльності із показниками: рівень професійного саморозвитку та самовдосконалення в аспекті математичної підготовки, вдосконалення майбутньої економічної діяльності математичними засобами, оптимізація професійної діяльності через використання математичних знань та умінь, самостійність під час застосування фахових умінь у практичній виробничій діяльності [10].

Обґрунтовуючи педагогічні умови забезпечення професійної спрямованості математичної підготовки студентів екологічних спеціальностей, С. Цецик визначає низку критеріїв з притаманними їм показниками: усвідомлення значущості математичних знань у професії еколога та потреба в їх поповненні (швидке включення у роботу; стійкий інтерес і наполегливість до виконання поставлених завдань; виявлення активності й ініціативи на заняттях; систематичність виконання домашніх та індивідуальних робіт); володіння основними математичними поняттями і методами з можливістю їх перенесення у вивчення професійно-орієнтованих і фахових дисциплін, уміння оперувати математичними знаннями для вирішення навчальних і професійно спрямованих завдань (обсяг, міцність, розуміння, точність викладу, уміння виділити математичну складову в текстовій задачі, побудувати математичну модель, раціонально дібрати математичний апарат для її реалізації, уміння проаналізувати отриманий розв'язок); здатність використовувати математичний апарат для розв'язання практичних завдань за фахом (самостійність, творчий підхід системність набутих знань і уміння використовувати математичний апарат із залученням комп'ютерних технологій для розв'язання прикладних задач професійного змісту) [12].

Діагностування вихідного рівня сформованості професійної спрямованості в курсантів у процесі фахової підготовки О. Черкашин здійснював за визначеними критеріями й показниками: мотиваційно-ціннісним (характер виявлення професійно-пізнавального інтересу, сформованість професійних мотивів, ставлення до професії офіцера, засвоєння соціально значущих професійних цінностей); когнітивним (володіння знаннями нормативно-правових документів і змісту особистісно-кваліфікаційної характеристики випускника ВВНЗ, що визначають вимоги до професійної підготовки, суті професійної спрямованості

офіцера, шляхів та засобів її формування); діяльнісно-поведінковим (сформованість професійних умінь – інтелектуальних, організаторських, проектувальних, комунікативних, характер виявлення професійної позиції в різних видах професійної підготовки); особистісно-рефлексивним (виявлення професійно значущих для офіцера особистісних якостей: волі, наполегливості, самостійності, активності, ініціативності, витривалості тощо, рефлексивні уміння, адекватність самооцінки) [13].

Очевидно, що у згаданих вище дослідженнях акцент зроблено на засвоєння студентами певних знань та умінь їх використовувати у професійній діяльності; сформованості професійних мотивів та ставлення до майбутньої професії; виявлення професійно значущих особистісних якостей, рефлексія.

Зосередимо свою увагу на визначенні показників сформованості професійної спрямованості у випускників-бакалаврів напряму підготовки “Соціальна педагогіка”.

На основі аналізу наукових досліджень [3; 4; 7; 10; 12], власного науково-практичного пошуку розроблено комплекс основних показників, на основі яких оцінювався рівень сформованості професійної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів (табл. 1).

Зауважимо, що критерій як загальна характеристика педагогічного процесу, явища, чи об’єкта може мати кілька показників. З огляду на це, до основних показників пізнавально-інформаційного критерію у дослідженні віднесено такі показники: знання про соціальне середовище, його специфіку, наслідки впливу різноманітних факторів соціалізації особистості на мікро-, мезо-, макро-, мегарівнях; володіння знаннями про засоби, форми, методи, технології соціально-педагогічної роботи з різними віковим групами та категоріями клієнтів, зокрема у сільській місцевості; наукові інтегровані знання з навчальних дисципліни усіх циклів; сформований науковий світогляд та готовність продуктивно діяти в сільському соціумі.

Таблиця 1

Критерії та показники формування професійної спрямованості

Критерії	Показники
Пізнавально-інформаційний	1.1. Знання про соціальне середовище, його специфіку, наслідки впливу різноманітних факторів соціалізації особистості на мікро-, мезо-, макро-, мегарівнях.
	1.2. Володіння знаннями про засоби, форми, методи, технології соціально-педагогічної роботи з різними віковим групами та категоріями клієнтів, зокрема у сільській місцевості.
	1.3. Наукові інтегровані знання з навчальних дисципліни усіх циклів.
	1.4. Сформований науковий світогляд та готовність продуктивно діяти в сільському соціумі.
Мотиваційно-ціннісний	2.1. Володіння стійким інтересом до соціально-педагогічної діяльності та його реалізація.
	2.2. Потреба займатися майбутньою професійною діяльністю, потреба в професіоналізації та в постійному удосконаленні професійної спрямованості.
	2.3. Прояв потреб і мотивів гуманістично спрямованої соціально-педагогічної діяльності.
	2.4. Ціннісне ставлення до майбутньої професії, засвоєння соціально значущих професійних цінностей.
Операційно-діяльнісний	3.1. Здатність застосовувати у професійній діяльності набуті знання для вирішення різного роду соціально-педагогічних проблем.
	3.2. Діагностувати, давати практичні рекомендації із соціально-педагогічних проблем, пов’язаних із сім’єю та особистістю тощо.
	3.3. Уміння адаптуватися в сучасних соціально-економічних та виробничих умовах.
	3.4. Відповідальна поведінка щодо самостійного прийняття рішення і усвідомлення міри відповідальності за нього.
Особистісний	4.1. Вимогливість до себе, працелюбність, організованість, наполегливість, комунікабельність.
	4.2. Володіння знаннями і уміннями особистого інтелектуального розвитку та професійним мисленням (критичність, гнучкість, самостійність).
	4.3. Уміння використовувати відповідні методики корекції свого психічного та психофізіологічного стану.
	4.4. Прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, уміння щодо самоконтролю і самоаналізу, адекватна самооцінка, рефлексія.

Мотиваційно-ціннісний критерій у нашому дослідженні репрезентовано також чотирма показниками: володіння стійким інтересом до соціально-педагогічної діяльності та його реалізація; потреба займатися майбутньою професійною діяльністю, потреба в професіоналізації та у постійному удосконаленні професійної спрямованості; прояв потреб і мотивів гуманістично спрямованої соціально-педагогічної діяльності; ціннісне ставлення до майбутньої професії, засвоєння соціально значущих професійних цінностей.

Для оцінювання рівня сформованості професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів за операційно-діяльнісним критерієм було обрано такі основні показники: здатність застосовувати у професійній діяльності набуті знання для вирішення різного роду соціально-педагогічних проблем; діагностувати, давати практичні рекомендації із соціально-педагогічних проблем, пов'язаних із сім'єю та особистістю тощо; вміння адаптуватися в сучасних соціально-економічних та виробничих умовах; відповідальна поведінка щодо самостійного прийняття рішення і усвідомлення міри відповідальності за нього.

Основними показниками особистісного критерію визначено: вимогливість до себе, працелюбність, організованість,

наполегливість, комунікабельність; володіння знаннями і вміннями особистого інтелектуального розвитку та професійним мисленням (критичність, гнучкість, самостійність): вміння використовувати відповідні методики корекції свого психічного та психофізіологічного стану; прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, вміння щодо самоконтролю і самоаналізу, адекватна самооцінка, рефлексія.

Висновки. Проведене дослідження дозволило нам уточнити поняття “критерій” і “показники” та сформулювати і розкрити критерії і показники сформованості професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів. До критеріїв сформованості професійної спрямованості відносимо пізнавально-інформаційний, мотиваційно-ціннісний, операційно-діяльнісний, особистісний. Їх сукупність охоплює всі суттєві характеристики процесу формування професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів. Кожному із них відповідає сукупність відповідних показників.

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження будуть присвячені визначенню домінантних, провідних показників та їх “вагомості”.

Література

1. Ашерев А. Т. Подготовка, экспертиза и защита диссертации : учеб. пособ. / Акива Товиевич Ашерев. – Х. : Изд. УИПА, 2002. – 135 с.
2. Беспалько В. П. Программированное обучение / В. П. Беспалько. – М. : Высш. шк., 1970. – 299 с.
3. Квас В. М. Професійна спрямованість навчання фахових дисциплін майбутніх учителів предметів природничого циклу навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В. М. Квас; Черкас. нац. ун-т імені Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2010. – 22 с.
4. Копетчук В. А. Професійна спрямованість навчання предметів природничо-математичного циклу в медичному коледжі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В. А. Копетчук; Ін-т пед. АПН України. – К., 2009. – 23 с.
5. Кыверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике / Антс Аугустович Кыверялг. – Таллин : Валгус, 1980. – 334 с.
6. Монахов Н. И. Изучение эффективности воспитания : теория и методика (опыт эксперимент. исслед.) / Н. И. Монахов. – М. : Педагогика, 1981. – 69 с.
7. Москалюк О. І. Формування професійної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. І. Москалюк; Хмельницьк. нац. ун-т. – Хмельницький, 2007. – 210 с.
8. Моторна Л. В. Професійна спрямованість навчання природничо-наукових дисциплін у підготовці молодших спеціалістів технічного профілю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. В. Моторна; Вінницьк. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2010. – 22 с.
9. Путляева Л. В. Современные психолого-педагогические проблемы профессионального обучения / Л. В. Путляева. – М., 1990. – 170 с.
10. Самарук Н. М. Професійна спрямованість навчання математичних дисциплін майбутніх економістів на основі міжпредметних зв'язків : дис. .... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. М. Самарук; Тернопіль. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2008. – 21 с.

11. Сліпчук В. Л. Професійна спрямованість навчання природничих дисциплін у медичному ліцею : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В. Л. Сліпчук; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – К., 2011. – 17 с.
12. Цецик С. П. Педагогічні умови забезпечення професійної спрямованості математичної підготовки студентів екологічних спеціальностей : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / С. П. Цецик; Ін-т вищ. освіти НАПН України. – К., 2011. – 22 с.
13. Черкашин О. Д. Формування професійної спрямованості майбутніх офіцерів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. Д. Черкашин; Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2010. – 23 с.
14. Яремчук С. В. Формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / С. В. Яремчук; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 1999. – 24 с.

Vasyuk O., Ph.D., associate professor of education

**CRITERIA AND INDICATORS OF FORMATION OF PROFESSIONAL ORIENTATION OF
FUTURE SOCIAL PEDAGOGUE**

Diagnosis formation levels of professional orientation appropriate conduct based on a specially developed criteria and indicators. The article defines the criteria for formation of professional orientation of future social workers: cognitive-information (description, which takes into account the intellectual capacity, the development of a personality instrumental) motivational value (reflecting the attitude towards their profession, motivation to social and educational activities), operational-activity (possession of skills to carry out social and educational activities), personal (identification of professionally significant personality traits). Their aggregate covers all the essential characteristics of the process of formation of professional orientation. Each of them corresponds to a set of relevant indicators. Reliable and standardized criteria and indicators should provide an opportunity to assess the results of the process at any stage, to obtain qualitative and quantitative characteristics, and adjust the educational process, comparing the interim results of the developed benchmark.

Keywords: professional orientation, social pedagogue, criteria, indicators.